

Sociological Study of the Relationship between Social Capital and the Consumption of Addictive Substances (Case Study: Youth of Qazvin City)

Mousa Saadati¹ | Fereshteh Jafari² | Amir Ghofrankhah³ | Taha Ashayeri⁴

1. Corresponding Author, Assistant Professor, Department of Sociology, Faculty of Social Sciences, Imam Khomeini International University, Qazvin, Iran .Email: m.saadati@soc.ikiu.ac.ir

2. BS in Sociology, Faculty of Social Sciences, Imam Khomeini International University, Qazvin, Iran.

Email: jafari1922@gmail.com

3. PhD Student of Criminal Law and Criminology of Shahid Beheshti University.Tehran. Iran.Email: a_ghofrankhah@sbu.ac.ir

4. Member of the Academic Staff of the Department of History and Sociology, Faculty of Social Sciences, Mohaghegh Ardabili University.Ardabil. Iran. Email: t.ashayeri@uma.ac.ir

Article Info

ABSTRACT

Article type:

Research Article

Article history:

Received: 9 January , 2023

Received in revised form: 29 March 2023

Accepted: 29 May 2023

Published online: 10 June 2023

Keywords:

Social Capital, Social Support, Social Participation, Social Trust, Youth.

One of the destructive social harms is the phenomenon of addictive substance abuse, which unfortunately is more and more rooted and growing in the society. Since young people are in the most sensitive and vulnerable period of life, they suffer the most and are easily caught in the trap of consuming these substances. Therefore, the present study was written with the aim of investigating the relationship between social capital and the use of addictive substances. The research method is survey and the statistical population includes all young people in Qazvin, 384 of who were selected through Cochran's statistical formula and stratified random sampling to collect data. The data collection tool was a questionnaire and the software required for statistical analysis was SPSS software. The results of Pearson r correlation test showed that the relationship between social capital and all components of addictive drug use including smoking, hookah use, alcohol consumption and smoking among young people in Qazvin with 99% confidence and a significance level less than 0.05 0 has been approved. Also, the results of multivariate regression analysis showed that the variables present in the regression model were able to explain 39.5% of the changes in the variable of addictive substance use.

Cite this article: Saadati, M.; Jafari, F.; Ghofrankhah, Am. & Ashayeri, T. (2023). Sociological Study of the Relationship between social capital .... *Journal of Social Problems of Iran*, 13 (2),209-228.

<https://doi.org/10.22059/ijsp.2023.92833>

© The Author(s).

Publisher: University of Tehran Press.

DOI: <https://doi.org/10.22059/ijsp.2023.92833>

بررسی جامعه‌شناختی رابطه بین سرمایه اجتماعی و مصرف مواد اعتیادآور (مورد مطالعه: جوانان شهر قزوین)

موسی سعادت^۱ | فرشته جعفری^۲ | امیر غفران خواه^۳ | طاها عشایری^۴

۱. نویسنده مسئول؛ استادیار گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)، قزوین، ایران. رایانامه: m.saadati@soc.ikiu.ac.ir

۲. کارشناسی جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)، قزوین، ایران. رایانامه: jafari1922@gmail.com

۳. دانشجوی دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی دانشگاه شهید بهشتی؛ تهران، ایران. رایانامه: a_ghofrankhah@sbu.ac.ir

۴. عضو هیات علمی گروه تاریخ و جامعه‌شناسی دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران. رایانامه: t.ashayeri@uma.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	یکی از آسیب‌های مخرب اجتماعی پدیده مصرف مواد اعتیادآور است که متأسفانه این آسیب هرروز بیشتر در جامعه ریشه دوانده و رشد می‌کند. از آن‌جا که قشر جوان در حساس‌ترین و آسیب‌پذیرترین دوره زندگی قرار دارند، بیشترین آسیب را دیده و به راحتی در دام مصرف این مواد گرفتار می‌شوند. از این‌رو، پژوهش حاضر نیز با هدف بررسی جامعه‌شناختی رابطه بین سرمایه اجتماعی و مصرف مواد اعتیادآور به رشته تحریر درآمده است. روش تحقیق پژوهش، از نوع پیمایشی است و جامعه آماری شامل کلیه جوانان شهر قزوین می‌باشد که ۳۸۴ نفر از آنان از طریق فرمول آماری کوکران و به شیوه نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای جهت گردآوری داده‌ها انتخاب شدند. ابزار گردآوری اطلاعات پرسشنامه و نرم‌افزار مورد نیاز جهت تجزیه و تحلیل آماری، نرم افزار SPSS بوده است. نتایج حاصل از آزمون همبستگی I پیرسون نشان داد که رابطه سرمایه اجتماعی با تمامی مؤلفه‌های مصرف مواد اعتیادآور شامل مصرف سیگار، مصرف قلیان، مصرف مشروب و مصرف سیگار در بین جوانان شهر قزوین با اطمینان ۹۹ درصد و در سطح معناداری کوچکتر از ۰/۰۵ به تأیید رسیده است. همچنین، نتایج تحلیل رگرسیونی چندمتغیره نشان داد که متغیرهای حاضر در مدل رگرسیونی، توانسته‌اند ۳۹/۵ درصد از تغییرات متغیر مصرف مواد اعتیادآور را تبیین نمایند.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۰/۱۹	
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۰۱/۰۹	
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۳/۰۳	
تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۰۳/۲۰	
کلیدواژه‌ها:	
سرمایه اجتماعی، حمایت اجتماعی، مشارکت اجتماعی، اعتماد اجتماعی، جوانان.	

استناد: سعادت، موسی؛ جعفری، فرشته؛ غفران خواه، امیر و عشایری، طاها. (۱۴۰۱). بررسی جامعه‌شناختی رابطه بین سرمایه اجتماعی و مصرف مواد اعتیادآور ....

بررسی مسائل اجتماعی ایران، ۱۳(۱)، ۲۰۹-۲۲۸. <https://doi.org/10.22059/ijsp.2023.92833>

DOI: <https://doi.org/10.22059/ijsp.2023.92833>

ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران. © نویسندگان.

۱. مقدمه

یکی از پدیده‌های اجتماعی که آسیب‌ها و مسائل فراوانی را هم برای فرد و هم برای جامعه به همراه دارد، مسئله مصرف مواد اعتیادآور^۱ است که صدمات قابل توجهی به بنیان‌های اقتصادی و اجتماعی جامعه وارد می‌کند. اعتیاد مسئله‌ای است که تمام کشورهای جهان با آن مواجه هستند و هیچ کشوری از آسیب‌ها و مشکلات آن مصونیت ندارد و همواره کشورهای جهان به منظور توسعه در بخش‌های اجتماعی و اقتصادی کشور خود به دنبال راهکارها، برنامه‌ها و سیاست‌هایی برای مقابله و پیشگیری با این معضل اجتماعی هستند. اعتیاد مسائل و مشکلات زیادی را با خود به همراه دارد که از آن جمله می‌توان به مسائلی مانند بیکاری، سرت، آشفتگی خانوادگی، خشونت، طلاق و غیره اشاره نمود. اعتیاد که به شکل یک معضل و مسئله اجتماعی مطرح است و توجه بسیاری از فعالان اجتماعی و جامعه‌شناسان را به خود جلب کرده است در میان تمام افراد جامعه اعم از مرد و زن و در سنین مختلف و طبقات مختلف اجتماعی نمود یافته است و پائین آمدن سن اعتیاد خود یک مسئله نگران‌کننده است. توجه به اعتیاد جوانان از آنجایی که به عنوان سرمایه‌ها و قشر مولد و فعال هر جامعه‌ای محسوب می‌شوند، از اولویت خاصی برخوردار است. امروزه پرداختن به مسئله مواد اعتیادآور بویژه در میان جوانان با توجه به اینکه این قشر از اعضای جامعه به عنوان سرمایه و نیروی مولد و فعال به حساب می‌آیند، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. یکی از موانع مهمی که در زندگی انسان‌ها می‌تواند از بالندگی، توسعه و پیشرفت جلوگیری کند، مصرف مواد و اعتیاد به انواع آن است. مسئله اعتیاد، یکی از بلایای خانمان‌سوز است که به عنوان آفتی بر پیکر جوامع بشری است که طی آن قدرت تفکر، خلاقیت، توانایی، کوشش و سازندگی را از انسان‌ها گرفته و بنیان خانواده را در معرض نابودی و از هم پاشیدگی قرار داده است و متأسفانه روزبه‌روز، رو به گسترش است (حضرتی لیان، ۱۳۸۸: ۲۰۰). عوامل خطر سازی که به سوء مصرف جوانان کمک می‌کند، شامل سن، جنس، فقر، فشار همسالان، رسانه‌ها، ساختار خانواده‌ها و روابط آن‌ها و دسترسی به داروها است (سومانی و مگان، ۲۰۱۶: ۴). لذا غفلت از جوانان و مسائل‌شان خسارات جبران‌ناپذیری نظیر ایجاد اغتشاش، اوباشی‌گری، هیپی‌گری و انواع جرایم و بزهکاری را برای جامعه به همراه خواهد داشت (احمدی و همکاران، ۱۳۹۵: ۲۵). در مجموع، مصرف مواد اعتیادآور در جوانان مسائلی در حوزه سلامت و بهزیستی آنان از قبیل افزایش خطر آسیب و مرگ از طریق خشونت بین فردی، تصادفات جاده‌ای، افزایش رفتارهای پرخطر جنسی، حاملگی ناخواسته، ابتلا به بیماری‌هایی چون ایدز و مسائل و مشکلات تحصیلی و خانوادگی را به همراه دارد (محمدی و همکاران، ۱۳۹۲: ۷۴).

طبق آخرین گزارش جهانی دفتر مقابله با موادمخدر و جرم سازمان ملل متحد^۲ در سال ۲۰۲۲، حدود ۲۸۴ میلیون نفر بین سنین ۱۵-۶۴ در سال ۲۰۲۰ در سرتاسر جهان موادمخدر مصرف کرده‌اند که معادل ۲۶ درصد نسبت به دهه گذشته افزایش داشته است. طبق تخمین این گزارش، ۲/۱۱ میلیون نفر در سرتاسر جهان مواد تزریق کرده‌اند. حدود نیمی از این رقم با هپاتیت زندگی می‌کنند، ۴/۱ میلیون نفر با ایدز گریبان‌گیر هستند و ۲/۱ میلیون نفر به هر دو عفونت مبتلا هستند (مقدم، ۱۴۰۱: ۱۴۶). در این میان، تعداد مرگ و میر ناشی از مصرف موادمخدر در سطح جهان در بین جوانان، در سال ۲۰۱۱، ۲۱۱۰۰۰ نفر برآورد شده است (سومانی و مقانی، ۲۰۱۶: ۱). مصرف مواد اعتیادآور در کشور ایران نیز یکی از مهمترین مسائل بهداشتی، اجتماعی و فرهنگی به‌شمار می‌رود به گونه‌ای که بیش از ۹۰ درصد مردم از این پدیده ابراز نگرانی نموده‌اند. مطابق آخرین آمارهای ستاد مبارزه با موادمخدر کشور در سال ۱۳۹۷، در ایران حدود ۴ میلیون نفر مصرف‌کننده مستمر و غیرمستمر موادمخدر وجود دارد. همچنین، طبق آخرین نتایج شیوع‌شناسی

1 Addictive Substance Use

2 United Nations Office on Drugs

3 Somani & Meghani

در جمعیت عمومی کشور، نرخ شیوع مصرف مواد در سطح کشور ۵/۴ درصد بوده و میانگین سن شروع مصرف مواد در مردان ۲۴/۱ سال و در زنان ۲۶/۲ و میانگین کل ۲۴/۳ سال است (آزاد ارمکی و صرامی، ۱۳۹۷). علاوه بر آمارهای مذکور، روند افزایش مصرف مواد اعتیادآور در طی ۲۰ سال گذشته بیش از ۳ برابر نرخ رشد جمعیت بوده است (عطادخت و پورزور، ۱۳۹۵). طبق آخرین آمار منتشر شده از سوی نیروی انتظامی، نسبت معتادان به کل جمعیت کشور، ایران را در مقام نخست مصرف‌کننده موادمخدر در جهان قرار داده است (مقدم، ۱۴۰۱: ۱۴۶). از طرفی، براساس گزارش‌های ارائه شده از سوی سازمان ملل، کشور ایران در زمینه کشف مواد افیونی رتبه اول جهان را دارد، به‌طوری که بیش از ۵۴ درصد از کشفیات مواد اعتیادآور جهان مربوط به ایران است. طبق برآورد نیروی انتظامی و ستاد مبارزه با موادمخدر، معتادان کشور، در هر سال ۷۴۷ تن مواد اعتیادآور مصرف می‌کنند. به لحاظ جنسیت نیز، ۹۵ درصد معتادان را مردان و ۵ درصد آنان را زنان تشکیل می‌دهند (خدائی فرد، ۱۳۹۴). با توجه به موقعیت جغرافیایی استان قزوین و هم‌جواری آن با استان تهران و همچنین وجود کارخانه‌ها، جمعیت حاشیه‌نشین، خانه‌های خالی از سکنه در حواشی شهرها، شهرک تازه تاسیس مهرگان که به نوعی باعث مهاجرت افراد غیر بومی به این شهر شده است بررسی میزان و علل مصرف مواد اعتیادآور در بین جوانان این شهر بیش از پیش ضروری است. در این راستا، با شناسایی حدود ۲۶ هزار معتاد در استان قزوین، نرخ اعتیاد در این استان ۲/۹۷ درصد جمعیت فعال آن است (www.mehrnews.com).

یکی از متغیرهای اساسی که در توضیح مسائل و مشکلات جامعه به ویژه مصرف مواد اعتیادآور قابلیت و کارایی نسبتاً بالایی دارد، سرمایه اجتماعی^۱ است. سرمایه اجتماعی شامل شبکه‌ای از روابط و پیوندهای تعیین‌کننده اعتماد اجتماعی بین‌فردی و بین-گروهی و تعاملات افراد با گروه‌ها، سازمان‌ها و نهادهای اجتماعی با یکدیگر است که شامل برخورداری از حمایت اجتماعی برای تسهیل کنش‌ها در جهت تحقق اهداف فردی و جمعی است (عظیمی، ۱۳۹۶: ۲۶۱). سرمایه اجتماعی یک دارایی نامحسوس و یک کالای عمومی محسوب می‌شود که از یک طرف منافعی را برای نظام و اعضای آن فراهم می‌آورد و از طرف دیگر، این امکان را به وجود می‌آورد تا افراد با احساس مسئولیت متقابل وظایف خود را به نحو احسن انجام دهند. یکی از پیامدهای مهم سرمایه اجتماعی، ارتقای امنیت جامعه و کاهش تمایل به اعمال غیر قانونی و جرائم است. به زعم بسیاری از جامعه‌شناسان، حقوق‌دانان و جرم‌شناسان، تمام انواع و اشکال مختلف جرائم و نابهنجاری‌های اجتماعی، نتیجه ناسازگاری‌ها و عدم هماهنگی‌هایی است که بر روابط فرد و جامعه حاکم است. به این دلیل با شناخت و توسعه ساختارهای اجتماعی می‌توان مقدمه کاربرد و استفاده از قابلیت‌های این سرمایه را در جهت کاهش انحرافات اجتماعی و جرائم فراهم نمود. به طوری که نتایج پژوهش‌های انجام شده بیانگر این واقعیت است که با کاهش سرمایه اجتماعی، انحرافات افزایش می‌یابد و برعکس با افزایش سرمایه اجتماعی، انحرافات و جرائم کاهش می‌یابد (عظیمی، ۱۳۹۶: ۲۶۲). در واقع، انحراف اجتماعی منعکس‌کننده سطح پایین‌تری از سرمایه اجتماعی است. (آکچوماک و ویل، ۲۰۰۸: ۲). به زعم برخی از متفکران اجتماعی، داشتن سطح بالای سرمایه اجتماعی در کاهش رفتارهای ناسالم مانند مصرف مواد اعتیادآور مثر ثمر است، زیرا باعث می‌شود افراد با دسترسی به این نوع سرمایه به ویژه در زمان استرس، از حمایت اجتماعی بیشتری برخوردار باشند و همچنین به تبادل اطلاعات مربوط به بهداشت، القای هنجارهای اجتماعی و تأمین منابعی که رفتارهای اجتماعی را تشویق می‌کند نیز کمک می‌رساند (تی وینگ لو و همکاران، ۲۰۲۰: ۲). در این راستا، پژوهش حاضر درصدد پاسخگویی به این سؤالات است: میزان سرمایه اجتماعی در بین جوانان شهر قزوین چقدر است؟ مصرف مواد اعتیادآور در بین جوانان شهر قزوین در چه حدی است؟ چه رابطه‌ای بین سرمایه اجتماعی و مصرف مواد اعتیادآور در بین جوانان شهر قزوین وجود دارد؟

۲. مبانی نظری

سرمایه اجتماعی یکی از مفاهیم برجسته در علوم اجتماعی است که منشاء پیدایش آن به نیمه دوم قرن بیستم برمی گردد (گرچی گرسامی و همکاران، ۱۳۹۶: ۸۷). نخستین کاربرد شناخته شده از مفهوم سرمایه اجتماعی به سال ۱۹۱۶ در نوشته‌های لیدا-جی، هانیفن^۱ سرپرست وقت مدارس ویرجینیای غربی در آمریکا برمی گردد. او در توضیح اهمیت مشارکت در تقویت حاصل کار مدرسه، مفهوم سرمایه اجتماعی را مطرح کرده و معتقد است سرمایه اجتماعی چیزی ملموس می باشد که بیشترین آثار را در زندگی روزمره مردم دارد و شامل حسن نیت، رفاقت، همدلی و معاشرت اجتماعی در بین افراد خانواده‌هایی است که یک واحد اجتماعی را می سازند. فرد به لحاظ اجتماعی تنها است، اگر خودخواهی‌هایش را مهار کند، اگر کسی با همسایه‌اش و همسایگان دیگر ارتباط برقرار کند، یک ذخیره سرمایه اجتماعی ایجاد خواهد شد که ممکن است، بلافاصله نیازهای اجتماعی‌اش را برآورده سازد و شاید حاصل ظرفیت اجتماعی بالقوه‌ای باشد که برای بهبود اساسی شرایط زندگی کل اجتماعی کفایت کند (غلامی کوتنایی و قربان نژاد شهرودی، ۱۳۹۳: ۱۲۱). سرمایه اجتماعی، شبکه‌ای از روابط و پیوندهای مبتنی بر اعتماد اجتماعی بین فردی و بین گروهی و تعاملات افراد بین نهادها، سازمان‌ها و گروه‌های اجتماعی است که منجر به همبستگی و انسجام اجتماعی و انرژی لازم برای تسهیل کنش‌ها در جهت تحقق اهداف فردی و جمعی می شود. (سعادت، ۱۳۹۹: ۲۵). در واقع، این سرمایه حاصل پیوندهای اجتماعی است و به این ایده اشاره دارد که فرد از طریق شبکه روابط خود از مزایایی مانند مشاوره، دستیابی به اطلاعات و حمایت‌های اجتماعی برخوردار می شود (اسکالز و همکاران، ۲۰۲۰: ۹). به زبان ساده، سرمایه اجتماعی به مجموع منابعی اطلاق می شود که افراد از طریق شبکه‌های اجتماعی خود به آنها دسترسی دارند. سرمایه اجتماعی در هزاره جدید به عنوان عاملی ارزشمند در تبیین رفتارهای سلامت نوجوانان و جوانان در نظر گرفته شده است (آلبرگ و همکاران، ۲۰۲۰: ۱). سرمایه اجتماعی در زندگی افراد جامعه، به عنوان شیوه حل مسائل اجتماعی قلمداد شده و این سرمایه می تواند از سوی قشرهای مختلف جامعه برای دستیابی به منابع مطلوب به کار گرفته شود و نقش اساسی در افت هزینه فعالیت‌ها و موفقیت افراد در دستیابی به مقاصدشان داشته باشد. در واقع جامعه‌ای که دچار فقدان سرمایه اجتماعی است با مسائلی چون وجود انواع انحرافات و آسیب‌های اجتماعی از جمله جرم و جنایت، خودکشی، طلاق، فروپاشی خانواده، عدم توسعه اقتصادی و سیاسی، افت سرمایه انسانی و کاهش فرهنگ انسجام عمومی مواجه است (سعادت، ۱۳۹۹: ۲۶). به طور کلی، جوامعی که از سطوح بالایی از شاخص‌های سرمایه اجتماعی نظیر مشارکت در زندگی مدنی، حمایت‌های نوع‌دوستانه، تعاملات اجتماعی، اعتماد متقابل اجتماعی برخوردار هستند میزان آسیب‌ها و جرائم اجتماعی در سطح پایینی است (آکچوماک و ویل، ۲۰۰۸: ۲۴). به لحاظ نظری در بحث سرمایه اجتماعی اندیشمندانی چون پیر بوردیو^۵، جیمز کلمن^۶، رابرت پاتنام^۷ و فرانسیس فوکویاما^۸ و نان لین^۹ جزء پیش‌قراولان محسوب می گردند (کوهی و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۳۷).

1 Hanyfn

2 Scales & et al

3 Ahlborg & et al

4 Akçomak & Weel

5 Pierre Bourdieu

6 James Coleman

7 Robert Putnam

8 Francis Fukuyama

9 Nan Lin

این اصطلاح توسط جیمز کلنن جامعه‌شناس در معنای وسیع‌تری مورد استفاده قرار گرفت و رابرت پاتنام دانشمند علوم سیاسی نفر دومی بود که بحث قوی و پرشوری را در مورد نقش سرمایه اجتماعی و جامعه مدنی هم در ایتالیا و هم در ایالت متحده برانگیخت. پس از آن بورديو در فرانسه ابعاد دیگری از این مفهوم را روشن نمود (گرچی گرسامی و همکاران، ۱۳۹۶: ۸۸). شناخته شده ترین مفاهیم بورديو مفاهیم عادت‌واره، سرمایه و میدان است. این مفاهیم با یکدیگر رابطه دارند: عادت‌واره فرد بر اشکال سرمایه‌ای که در اختیار دارد و دنبال می‌کند تأثیر می‌گذارد (و بالعکس). اشکال مختلف سرمایه فقط زمانی دارای ارزش و استفاده هستند که در رابطه با دیگران وجود داشته باشند - یک سرمایه وجود ندارد و عمل نمی‌کند مگر در یک میدان-. یک میدان ممکن است به عنوان فضایی ساختار یافته در نظر گرفته شود که سرمایه در اطراف آن سازماندهی می‌شود. عادت‌واره به عنوان اصل مولد استراتژی که کنشگران را قادر می‌سازد با موقعیت‌های پیش‌بینی‌نشده و دائماً در حال تغییر کنار بیایند. به عبارتی، عادت‌واره راهی برای بودن، راهی برای دیدن و واکنش به جهان است. بورديو جزء اولین اندیشمندانی است که به تحلیل سیستماتیک ویژگی‌های سرمایه اجتماعی پرداخته است. وی به سرمایه اجتماعی، به عنوان مجموع منابع بالفعل یا بالقوه که به داشتن یک شبکه بادوام از روابط متقابل کم و بیش نهادینه شده مرتبط هستند می‌نگرد (مگراث و همکاران^۱، ۲۰۲۳: ۲). به عبارت ساده‌تر، به نظر او، سرمایه اجتماعی نتیجه عضویت در یک گروه اجتماعی می‌باشد که اعضای آن، مرزهای گروه را از طریق مبادله اشیاء و نهادها بنیان کرده‌اند. این روابط ممکن است از طریق کاربرد یک نام مشترک (خانواده، ملت، انجمن، حزب) و مجموعه‌ای کامل از کنش‌ها برای نهادینه کردن، نظیر مبادلات مادی و نمادی تضمین شود. از نظر بورديو مقدار سرمایه اجتماعی در تملک هر عامل اجتماعی به دو امر وابسته است: اول؛ اندازه شبکه ارتباطی که عامل اجتماعی به خوبی بتواند آن‌ها را بسیج کند. دوم؛ مقدار سرمایه (اقتصادی، فرهنگی، نمادی) هر یک از کسانی که عامل اجتماعی با آن‌ها در ارتباط است. البته سرمایه اجتماعی مستلزم شرایطی به مراتب بیش از وجود صرف شبکه پیوندها می‌باشد. در واقع پیوندهای شبکه‌ای می‌بایست از نوع خاص، یعنی مثبت و مبتنی بر اعتماد باشد. به اعتقاد بورديو سرمایه اجتماعی به عنوان شبکه‌ای از روابط، یک ودیعه طبیعی یا یک ودیعه اجتماعی نیست بلکه چیزی است که در طول زمان می‌بایست برای به دست آوردن آن تلاش کرد. به تعبیر بورديو، سرمایه اجتماعی محصول نوعی سرمایه‌گذاری فردی، یا جمعی، آگاهانه یا ناآگاهانه است که به دنبال تثبیت یا بازتولید روابط اجتماعی است که به‌طورمستقیم در کوتاه‌مدت یا بلندمدت قابل استفاده است (غلامی کوتنایی و قربانزاد شهری، ۱۳۹۳: ۱۲۲-۱۲۳).

کلنن به عنوان یکی از بنیان‌گذاران ایده سرمایه اجتماعی مطالب مختلفی را مطرح کرده است. کلنن طی مطالعات خود درباره موفقیت تحصیلی در مناطق اقلیت‌نشین آمریکا نشان داد که سرمایه اجتماعی صرفاً به قدرتمندان محدود نمی‌شود و برای فقیران و اجتماع‌های حاشیه‌نشین نیز سودمند است. تلقی کلنن از سرمایه اجتماعی محصول دو رویکرد است: تحلیل ساختارهای اجتماعی که در جنبه‌هایی چون هنجارها، قوانین و تعهدات اجتماعی خود را نشان می‌دهد؛ اصل اقتصادی کنش فرد عقلانی. کلنن سرمایه اجتماعی را جنبه‌ای از ساختار اجتماعی در نظر می‌گیرد که در داخل و خارج از خانواده رخ می‌دهد و در خدمت، به تضمین سرمایه انسانی است. کلنن به جای فردیت بر شبکه‌های اجتماعی تأکید دارد. طبق نظر کلنن نه تنها افراد در شبکه‌های اجتماعی حضور دارند بلکه برای بدست آوردن مزایای سرمایه اجتماعی، کل جامعه می‌تواند از طریق تعامل‌های اجتماعی بهره‌مند شوند. کلنن معتقد است که افراد طی کنش‌ها و تعامل‌ها علاوه بر سود و منفعت پیش‌بینی شده، یک‌سری مزایای پیش‌بینی نشده دریافت می‌کنند. یکی از مباحث مهم کلنن در ارتباط با سرمایه اجتماعی بحث عوامل ایجاد و نابودی سرمایه اجتماعی است. از جمله این عوامل پیوند

شبکه‌ای، ثبات ساختاری و ایدئولوژی است (رازقی و رضوانی، ۱۳۹۲: ۱۵). به نظر کلمن سرمایه اجتماعی به طور خاصی از طریق پیوندهای نخستین مثل خویشاوندی بروز می‌کند. او بیان می‌کند که سرمایه اجتماعی به واسطه فرآیندهایی که پیوندهای خویشاوندی را از بین می‌برد، از جمله طلاق و جدایی یا مهاجرت تضعیف می‌شود. وقتی که خانواده‌ها، شبکه‌های فعلی خویشاوندی، دوستی و سایر تماس‌های خود را کنار می‌گذارند، ارزش سرمایه اجتماعی آن‌ها نیز کاهش می‌یابد (سعادت و همکاران، ۱۳۹۴: ۹۴).

فوکویاما سرمایه اجتماعی را در سطح کشورها و در ارتباط با رشد و توسعه اقتصادی آن‌ها مورد بررسی قرار داده است. بنابراین تعریف او از سرمایه اجتماعی نیز طبعاً یک تعریف جمعی است و سرمایه اجتماعی به منزله دارایی گروه‌ها و جوامع تلقی می‌گردد، «سرمایه اجتماعی را به سادگی می‌توان به عنوان مجموعه معینی از هنجارها یا ارزش‌های غیررسمی تعریف کرده که اعضای گروهی که همکاری و تعاون میانشان مجاز است در آن سهیم هستند. هنجارهایی که تولید سرمایه اجتماعی می‌کنند، اساساً باید شامل سجایایی همچون صداقت، ادای تعهدات و ارتباطات دوجانبه باشند». فوکویاما ضمن تأیید اهمیت خانواده به مثابه شکلی از سرمایه اجتماعی، به جوامعی اشاره دارد که در آن‌ها توازن میان مناسبات خانوادگی و مناسبات غیرخانوادگی وجود نداشته و بر مناسبات خانوادگی به زیان دیگر مناسبات اجتماعی تأکید می‌شود (خانواده‌مداری غیراخلاقی). و اصولاً به دلیل وجود روابط اخلاقی غیررسمی در شبکه‌ها، وجود پدیده‌هایی از قبیل آشناپروری، پارتی‌بازی، ناشکیبایی و نژادگرایی را همیشه محتمل می‌داند، که البته می‌بایست از اشکال واقعی سرمایه اجتماعی تفکیک گردند. با این حال، خانواده نوع مهمی از سرمایه اجتماعی به شمار می‌آید که از نظر فوکویاما زوال آن در جامعه آمریکا به اشکال گوناگون بر کاهش سرمایه اجتماعی در آن جامعه مؤثر بوده است. افزایش جرم و جنایت، خودکشی، الکلیسم، مصرف مواد مخدر و فرزندان نامشروع از یک سو و کاهش مشارکت‌های مدنی و کاهش اعتماد از سوی دیگر، نتیجه زوال خانواده و از نشانه‌های فروپاشی بزرگ به زعم فوکویاما می‌باشد (توسلی و موسوی، ۱۳۸۴: ۲۲-۲۱). رابرت پاتنام پس از انتشار مطالعه برجسته خود در سال ۲۰۰۰ تحت عنوان «بولینک تنها»، یکی از نظریه‌پردازان مهم سرمایه اجتماعی شناخته شد. دغدغه اصلی پاتنام از طرح ایده سرمایه اجتماعی حل معمای عمل جمعی است (رازقی و رضوانی، ۱۳۹۲: ۱۵). از نظر او سرمایه اجتماعی به خصوصیتی از سازمان اجتماعی نظیر شبکه‌ها، هنجارها و اعتماد اشاره دارد که همکاری و هماهنگی برای منافع متقابل را تسهیل می‌نماید (توسلی و موسوی، ۱۳۸۴: ۱۵). شبکه‌های اجتماعی در مرکز نظریه سرمایه اجتماعی پاتنام قرار دارد. تعاملات اجتماعی بر کارائی افراد و گروه‌ها تأثیر می‌گذارد. او اصطلاح مذکور را برای اشاره به روابط بین افراد، شبکه‌های اجتماعی، هنجارهای متقابل و اعتمادی که در نتیجه آنها به وجود می‌آید به کار برد. از نظر وی، اهمیت سرمایه اجتماعی تا جایی است که موجب پیدایش و شکوفائی منابعی شود که کنشگران اجتماعی بتوانند با به کارگیری آنها به شیوه مؤثرتری به اهداف خود دست یابند (فتحی و علیخانی، ۱۴۰۰: ۱۶۰).

۳. پیشینه تجربی

پژوهشی توسط آیتی و همکاران (۱۴۰۱)، با عنوان «مطالعه‌ی تجربه‌ی زیسته‌ی جوانان با اختلال مصرف مواد در شهر بجنورد جهت دستیابی به یک مدل تبیینی»، به روش گراند تئوری انجام شده است. نتایج نشان داد عوامل تاثیرگذار در اختلال مصرف مواد مخدر در ۵ مقوله اصلی شامل عوامل فردی، خانوادگی، اجتماعی، فرهنگی، و اقتصادی شناسایی شد. عوامل فردی شامل ۷ زیرمقوله لذت‌جویی، کنجکاوی، توهم قدرت‌افزایی، عدم آگاهی از اثرات مواد، رهایی از دردهای جسمانی و روحی، رسیدن به آرامش زودگذر و فرار از مشکلات، و نداشتن مهارت‌های زندگی بود. عوامل خانوادگی شامل ۵ زیرمقوله خانواده ناسالم، فروپاشی و طلاق، مشکلات و تنش‌های خانوادگی، فقدان نظارت در خانواده، سرمایه اجتماعی پایین در خانواده و بی تفاوتی عاطفی بود. عوامل اجتماعی متشکل از

۴ زیر مقوله حلقه دوستان ناباب، مکان زندگی، کاهش تعاملات اجتماعی، معاشرت با افراد وابسته به مواد، و سرمایه اجتماعی منفی بود. عوامل فرهنگی شامل ۳ زیر مقوله بهنجار بودن مصرف، سرمایه فرهنگی پایین و کمبود اوقات فراغت، و دینداری پایین بود. نهایتاً، عوامل اقتصادی شامل ۳ زیر مقوله فقر و بی خانمانی، کودک کار، خستگی، و ساعات طولانی کار است.

یافته‌های پژوهش بشرپور و محمدنژاد دوین (۱۴۰۱)، با عنوان «رابطه الگوهای ارتباطی خانواده و ویژگی‌های سایکوپاتیک با آمادگی به اعتیاد: با آزمون نقش واسطه‌ای بی‌اشتیاقی اخلاقی»، در بین دانشجویان دانشگاه آزاد بجنورد حاکی از آن است که وجود مشکلات الگوهای ارتباطی خانواده (گفت و شنود پایین و همنوایی بالا)، رابطه معناداری با آمادگی به اعتیاد دارد.

نتایج تحقیق قره‌داغی و همکاران (۱۴۰۱)، تحت عنوان «فهم و شناخت مسائل و نیازهای نوجوانان وابسته به مواد محرک»، نشان داد که نیازهای نوجوانان در سه دسته نیازهای عمومی (شامل نیاز به حمایت خانواده، آموزش مهارت‌های والدینی، ارتباط سالم با دوستان و همسالان، آموزش رسمی و مهارت‌های زندگی، و تفریح)، نیازهای دوره بازتوانی (شامل نیاز به حمایت دوستان و خانواده، ارائه خدمات متناسب با دوره نوجوانی، پیگیری وضعیت سلامت، داشتن هدف، امید، احترام، و انگیزه)، و نیازهای پس از دوره بازتوانی (شامل نیاز به وجود افراد تاثیرگذار و مراقبت و حمایت اجتماعی مداوم و بلندمدت) به عنوان مضمون‌های اصلی و فرعی استخراج گردید.

نتایج پژوهش عظیمی (۱۳۹۶)، با عنوان «سرمایه اجتماعی در کاهش گرایش به اعتیاد زنان سرپرست خانوار شهر زنجان»، با روش مطالعه توصیفی مقطعی و ابزار پرسشنامه حاکی از آن است که بین بعد ارتباطی متغیر سرمایه اجتماعی با گرایش به اعتیاد رابطه معکوسی وجود دارد، بدین صورت که با افزایش بعد ارتباطی متغیر سرمایه اجتماعی، گرایش به اعتیاد کاهش پیدا می‌کند. همچنین سرمایه اجتماعی ارتباط متقابل افراد با یکدیگر، اعتماد و قابلیت اطمینان است که می‌تواند با ایجاد شناخت مناسب و تسهیل امکانات موجود، کارایی جامعه را بهبود بخشیده و موجبات کاهش آسیب‌پذیری افراد و جامعه را فراهم آورد.

نتایج پژوهش سید علیپور و نامور صدیق (۱۳۹۶)، با عنوان «بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی و پیشگیری از جرم در شهر تهران» با روش توصیفی و از نوع پیمایش و ابزار پرسشنامه حاکی از آن است که بین ابعاد سرمایه اجتماعی و پیشگیری از جرائم به لحاظ آماری رابطه معناداری وجود دارد.

نتایج پژوهش احمدی و همکاران (۱۳۹۵)، با عنوان «تحلیل جامعه‌شناختی رابطه بین سرمایه اجتماعی و جرایم جوانان (مطالعه موردی: زندان مرکزی سنجق)»، به شیوه پیمایش و با استفاده از نمونه تصادفی ۱۹۶ نفری زندانیان مجرم (۱۸-۳۹) ساله حاکی از آن است که رابطه بین سرمایه اجتماعی و میزان جرم جوانان از نظر آماری معنادار است بدین معنی که هر چه جوانان از سرمایه اجتماعی بیشتری برخوردار باشند میزان ارتکاب به جرم آن‌ها کمتر و بالعکس است. همچنین جوانانی که بیشتر مرتکب جرم می‌شوند، در فضاهای اجتماعی رشد کرده‌اند که از سرمایه اجتماعی پایین‌تری برخوردار بوده است.

نتایج پژوهش عشایری و همکاران (۱۳۹۵)، با عنوان «تحلیل جامعه‌شناختی رابطه بین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی با پیشگیری از جرم (مورد مطالعه: استان اردبیل)»، با روش توصیفی-پیمایشی و ابزار پرسشنامه حاکی از آن است که در جوامعی که از سطح بالای سرمایه اجتماعی برخوردار هستند، به دلیل وجود حمایت اجتماعی، اعتماد مبتنی بر عاطفه، نظارت در فرآیند جامعه‌پذیری و هنجارپذیری و همدلی اجتماعی، میزان گرایش به جرم بسیار پایین است. به طوری که با بهبود سرمایه اجتماعی، اعتمادزایی و مشارکت‌گرایی در جامعه از یک طرف و توجه به جامعه‌پذیری افراد، تقویت نظارت رسمی-غیررسمی و حمایت اجتماعی از اعضای جامعه، می‌توان به بهتر شدن فرآیند پیشگیری از جرم کمک کرد.

نتایج پژوهش شایگان و اصغرزاده (۱۳۹۴)، با عنوان «جایگاه مشارکت مردم در پیشگیری اجتماعی از جرائم مخدر»، با روش تحلیلی-توصیفی حاکی از آن است که مردم از راه‌های مختلفی همچون حضور پررنگ در نهاد خانواده، تربیت و کنترل فرزندان، اطلاع‌رسانی به نیروهای دولتی و تشکیل گروه‌های خودجوش مبارزه با مواد اعتیادآور می‌توانند به پیشگیری اجتماعی از جرائم مواد مخدر یاری رسانند.

نتایج پژوهش مگراث و همکاران (۲۰۲۳)، تحت عنوان «سرمایه اجتماعی و تجربه زیسته زنان از بی خانمانی و طرد اجتماعی چندگانه در شمال انگلستان»، از طریق مصاحبه با ۲۰ زن که مسئله ناشی از طرد اجتماعی (بی‌خانمانی، سوء مصرف مواد و سلامت روانی)، را همزمان تجربه کرده‌اند نشان داد که سرمایه اجتماعی به شدت بر مؤلفه‌های سه‌گانه مذکور، تأثیر به‌سزایی دارد و در راستای کاهش طرد اجتماعی عمل می‌نماید.

پژوهشی توسط آدنوم و همکاران^۱ (۲۰۲۲)، با عنوان «سرمایه اجتماعی و خطرات مصرف الکل در بین افراد مسن (۵۰ سال و بالاتر)»، به شیوه پیمایش و با نمونه ۹۹۸۴ نفر از زنان و مردان مسن انگلستان انجام شده است. نتایج حاکی از آن است میانگین مصرف الکل به تفکیک جنیست در بین زنان و مردان متفاوت است. همچنین، سرمایه اجتماعی رابطه‌ای (روابط اجتماعی) و شناختی (کسب دانش و درک)، تأثیر منفی و معناداری بر کاهش خطرات ناشی از مصرف مشروبات در بین نمونه مورد بررسی داشته است. یافته‌های پژوهش چان و همکاران^۲ (۲۰۲۰)، تحت عنوان «سرمایه اجتماعی و شبکه‌های اجتماعی سوء مصرف پنهان مواد مخدر در هنگ کنگ». که در بین معتادان تحت درمان قانون اصلاح و تربیت انجام شده است، نشان داد ارتباط معناداری بین میزان سرمایه اجتماعی و سوء مصرف مواد مخدر در بین نمونه مورد بررسی وجود دارد.

نتایج پژوهش مور و رک^۳ (۲۰۱۶)، با عنوان «سرمایه اجتماعی، نوع جنایت و کنترل اجتماعی (مورد مطالعه: شهرستان‌های ایالت متحده)»، که معیارهای سرمایه به صورت نوع Putnam (گروه p)، نوع السون (گروه o) و نوع کنترل طبیعی (گروه R-Goroup)، حاکی از آن است که مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی تأثیر معناداری بر وقوع جرائم خشن و غیرخشن دارد.

نتایج پژوهش ترفرز^۴ (۲۰۱۶)، با عنوان «نقش سرمایه اجتماعی در مصرف و وابستگی به مواد مخدر در چهار استان کانادا»، نشان می‌دهد که هنگام کنترل عوامل اجتماعی-جمعیتی و اقتصادی-اجتماعی تأثیرات اندازه شبکه و وضعیت زناشویی در شیوع مصرف غیرمجاز مواد قابل توجه بوده و با توجه به نوع دارو متفاوت بوده است. در حالی که حمایت اجتماعی یک اثر محافظتی ثابت را نشان می‌دهد. این یافته‌ها از این مفهوم پشتیبانی می‌کند که نتایج استفاده از مواد مخدر بدون قدردانی از زمینه‌های اجتماعی که افراد از آن استفاده می‌کنند، نمی‌تواند به طور کامل باشد. به همین ترتیب این مطالعه نشان می‌دهد که در کاهش عواقب نامطلوب مصرف مواد، مداخلات سیاسی مؤثر باید اجتماعی و اقتصادی باشد.

نتایج پژوهش اونلو و ساحین^۵ (۲۰۱۵)، با عنوان «تأثیر سرمایه اجتماعی بر مصرف مواد جوانان»، نشان داد که بین مصرف مواد جوانان و سرمایه اجتماعی رابطه وجود دارد. هر سه ابعاد سرمایه اجتماعی (تأثیر همسالان، وابستگی‌های خانوادگی و فعالیت‌های جوانان) از نظر آماری قابل توجه است، در حالی که تأثیر همسالان با مصرف مواد همبستگی مثبت دارد و وابستگی خانوادگی و فعالیت‌های جوانان با مصرف مواد رابطه منفی دارد. این مطالعه همچنین با ادغام مطالب مختلف به ادبیات سرمایه اجتماعی کمک

1 Adnum & et al

2 Chan & et al

3 Moore & Recker

4 Treffers

5 Unlu & Sahin

می‌کند. علاوه بر این، با موفقیت نشان می‌دهد که چگونه می‌توان از سرمایه اجتماعی به عنوان یک سیاست و ابزار مداخله استفاده کرد.

نتایج پژوهش آسلوند و نیلسون^۱ (۲۰۱۳)، با عنوان «رابطه سرمایه اجتماعی با مصرف الکل، استعمال دخانیات و مصرف مواد مخدر در بین نوجوانان (یک مطالعه مقطعی در سوئد)» که روی ۷۷۵۷ دانش‌آموز ۱۳ تا ۱۸ ساله (میزان مشارکت ۲/۷۸ درصد) به طور ناشناس انجام شده است، حاکی از آن است که در افراد درون گروه محله پایین مصرف الکل تقریباً ۶۰ درصد افزایش یافته است و مصرف سیگار بیش از سه برابر و احتمال استفاده از داروهای غیرقانونی بیش از دوبرابر در مقایسه با افراد درون گروه محله بالا افزایش داشته است. در افراد درون گروه با اعتماد عمومی پایین احتمال مصرف زیاد الکل تقریباً ۵۰ درصد و احتمال استعمال دخانیات و استفاده از داروهای غیرقانونی دو برابر نسبت به افراد با اعتماد عمومی بالا افزایش داشته است، که در نتیجه سرمایه اجتماعی ممکن است عامل مهمی در توسعه آینده برنامه‌های پیشگیری در مورد مصرف مواد در نوجوانان باشد.

نتایج پژوهش تورلیندسون^۲ و همکارانش (۲۰۱۲)، با عنوان «ساختار اجتماعی، سرمایه اجتماعی و سیگار کشیدن نوجوانان»، نشان داد نوجوانانی که در محله‌های نسبتاً بالا زندگی می‌کردند و دارای خانواده‌های تک‌والدی بودند و همچنین تحرک مسکونی زیادی داشتند در مقایسه با نوجوانان سایر محلات بیشتر سیگار مصرف می‌کردند. در نتیجه سرمایه اجتماعی ارتباط منفی با سیگار کشیدن افراد دارد (گرجی گرسامی و همکاران، ۱۳۹۶: ۹۱).

نتایج پژوهش دیلر و دیلر^۳ (۲۰۱۰)، با عنوان «سرمایه اجتماعی و جرم»، نشان داد که سرمایه اجتماعی نوعی نظارت خودجوش درونی و بیرونی را بر اعضا الزامی می‌کند و این نظارت خودجوش درونی و بیرونی به همراه وجود نظارت‌های محلی، مشارکت غیر رسمی و حمایت اجتماعی، میزان جرائم را کاهش داده است (جعفری، ۱۳۹۹: ۵۷).

نتایج پژوهش هافمن و دوفور^۴ (۲۰۰۸)، با عنوان «تأثیرات سرمایه خانواده و مدرسه بر بزهکاری: افراد جایگزین یا مکمل‌ها؟»، که با استفاده از داده‌های مطالعه ملی طولی آموزشی ۱۹۹۰ و مطالعه ملی طولی سلامت نوجوانان (اضافه کردن سلامت) در سال ۱۹۹۵-۱۹۹۴ انجام شد، دریافتند که محیط مدرسه با کیفیت بالا به عنوان جایگزینی برای دلبستگی نامناسب والدین و عدم مشارکت والدین در مدرسه کودکان است، بویژه در میان نوجوانانی که پیشرفت تحصیلی پایینی دارند یا فقدان ارزش‌های تحصیلی را گزارش می‌دهند. از این‌رو، سرمایه اجتماعی مدرسه‌محور با جبران محیط‌های پرخطر خانوادگی، مشارکت در بزهکاری را تا حدودی کاهش می‌دهد.

نتایج پژوهش آکچوماک و ویل (۲۰۰۸)، «با عنوان تأثیر سرمایه اجتماعی بر جرم؛ (مورد مطالعه: هلند)»، نشان داد بین سرمایه اجتماعی و پیشگیری از جرم رابطه معناداری وجود دارد، به این معنی که در مناطق دارای سرمایه اجتماعی بالا، میزان جرائم ارتكابی به نسبت پایین‌تر می‌باشد. بر این اساس همگنی اجتماعی ناشی از انسجام اجتماعی، اعتماد مبتنی بر عاطفه، شناخت و حمایت اجتماعی در ممانعت از گرایش به جرم تأثیرگذار است، و در نهایت سرمایه اجتماعی توانسته ۱۰ درصد از واریانس متغیر وابسته را تبیین کند.

نتایج پژوهش سلمی و کیویوری^۵ (۲۰۰۶)، با عنوان «همبستگی بین سرمایه اجتماعی و جرم جوانان»، که با کنترل شاخص‌های سطح فردی و ساختاری سرمایه اجتماعی به بررسی رابطه این دو متغیر پرداخته‌اند نشان داد، هنگامی که متغیرهای سطح فردی و

1 Aslund & Nilsson

2 Tourlindsoon et al

3 Deller & Deller

4 Hoffmann & Dufur

5 Salmi & Kivivuori

ساختاری (مثل خودکنترلی) کنترل شده باشد، پایین بودن حمایت از سوی والدین، کنترل از سوی معلم و پایین بودن اعتماد بین اشخاص با رفتارهای بزهکارانه همبستگی دارد. کنترل از سوی والدین، حمایت معلمان و پیوند بین نسلی با بزهکاری، تنها در مدل‌های دومتغیره همبستگی دارد. به نظر می‌رسد پیوند ضعیف والدین که باعث گرایش نوجوان به بازار کار پاره‌وقت می‌شود، نوجوان را در مقابل خطر جرم و بزهکاری حمایت نمی‌کند (احمدی و همکاران، ۱۳۹۵: ۲۸).

در یک جمع‌بندی کلی می‌توان بیان نمود، مطالعاتی که پیرامون سرمایه اجتماعی و مصرف مواد اعتیادآور به انجام شده است نشان از این دارد که کمتر به نقش مولفه‌های اساسی سرمایه اجتماعی مانند حمایت اجتماعی، اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی و انسجام اجتماعی در تبیین مصرف مواد اعتیادآور پرداخته شده است، از طرفی، پژوهش‌های اندکی با رویکردی جامعه‌شناختی این مهم را در رابطه با قشر جوان مورد کنکاش قرار داده اند. همچنین، آسیب اجتماعی مذکور، در شهر قزوین کمتر مورد بحث و بررسی قرار گرفته است. چارچوب نظری نیز، ترکیبی از نظریات متفکران اجتماعی همچون پی‌یر بوردیو، جیمز کلمن، رابرت پاتنام و فرانسیس فوکویاما است که هر یک به تحلیل ویژگی‌ها و مؤلفه‌های خاص سرمایه اجتماعی و به نوعی نقش موثر این سرمایه در تبیین مصرف مواد اعتیادآور پرداخته‌اند. بر این اساس، مدل مفهومی پژوهش حاضر به شرح زیر تدوین شده است.

شکل شماره (۱): مدل مفهومی پژوهش

۴. فرضیه‌های تحقیق

با توجه به چارچوب نظری و پیشینه تحقیق مطرح شده، فرضیه‌های پژوهش حاضر به صورت زیر ارائه می‌گردد.

- بین مشارکت اجتماعی و مصرف مواد اعتیادآور در بین جوانان شهر قزوین رابطه وجود دارد.
- بین حمایت اجتماعی و مصرف مواد اعتیادآور در بین جوانان شهر قزوین رابطه وجود دارد.
- بین اعتماد اجتماعی و مصرف مواد اعتیادآور در بین جوانان شهر قزوین رابطه وجود دارد.
- بین انسجام اجتماعی و مصرف مواد اعتیادآور در بین جوانان شهر قزوین رابطه وجود دارد.

۵. روش تحقیق

روش تحقیق به کار رفته در این پژوهش، بر اساس هدف تحقیق، از نوع کاربردی و بر اساس نحوه گردآوری داده‌ها، پیمایشی است. جامعه آماری در این پژوهش شامل کلیه جوانان ۱۵-۲۹ سال به تعداد ۱۴۵۹۹۴ شهر قزوین است که از این تعداد، ۳۸۴ نفر به عنوان حجم نمونه با استفاده از فرمول آماری کوکران، انتخاب گردید و اطلاعات لازم به شیوه نمونه‌گیری تصادفی از نوع طبقه‌ای گردآوری شد. همچنین، جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها، از نرم افزار SPSS استفاده شده است. ابزار لازم جهت سنجش متغیرهای تحقیق پرسشنامه بوده و تمامی سؤالات در سطح سنجش رتبه‌ای و در قالب طیف لیکرت طراحی شده‌اند. همچنین، اعتبار مورد استفاده در این تحقیق از نوع اعتبار صوری^۱ (اتکا به نظر متخصصان و اهل فن) است. جهت برآورد پایایی^۲ پرسشنامه‌ها نیز از تکنیک آلفای کرونباخ^۳ استفاده شده است. در این راستا، ضرایب پایایی به دست آمده برای تمامی متغیرها، بالاتر از ۰/۷ بوده و به لحاظ آماری قابل قبول هستند.

جدول شماره (۱): ضریب پایایی متغیرهای تحقیق

متغیر	ابعاد	تعداد گویه	ضریب پایایی بدست آمده برای هر بعد	ضریب پایایی کل
سرمایه اجتماعی	حمایت اجتماعی	۶	۰/۷۱۴	۰/۷۷۵
	مشارکت اجتماعی	۸	۰/۷۶۵	
	انسجام اجتماعی	۶	۰/۸۲۳	
	اعتماد اجتماعی	۵	۰/۷۵۵	
مصرف مواد اعتیاد آور	مصرف مواد مخدر	۶	۰/۸۶۴	۰/۹۴۱
	مصرف سیگار	۵	۰/۹۲۰	
	مصرف قلیان	۵	۰/۹۴۵	
	مصرف مشروبات	۶	۰/۹۳۵	

تعریف متغیر سرمایه اجتماعی: بر اساس نظر پاتنام، سرمایه اجتماعی ویژگی‌های زندگی اجتماعی - شبکه‌ها، هنجارها و اعتماد- است که شرکت‌کنندگان را قادر می‌سازد تا برای دستیابی به اهداف مشترک مؤثر، با یکدیگر عمل کنند (اسکالز و همکاران، ۲۰۲۰: ۹). سرمایه اجتماعی دارای ابعاد زیادی است. در تحقیق حاضر ابعاد مشارکت اجتماعی، اعتماد اجتماعی، حمایت اجتماعی و انسجام اجتماعی مد نظر قرار گرفته‌اند.

مشارکت اجتماعی: مشارکت اجتماعی را می‌توان فرآیند سازمان‌یافته‌ای دانست که افراد جامعه به صورت آگاهانه، داوطلبانه و جمعی با در نظر داشتن هدف‌های معین و مشخص که منجر به سهیم شدن در منابع قدرت می‌گردد، تعریف کرد. نمود این مشارکت وجود نهادهای مشارکتی چون انجمن‌ها، گروه‌ها، سازمان‌های محلی و غیردولتی هستند (سلامات، ۱۳۹۴: ۷۰). این بعد از سرمایه اجتماعی با گویه‌هایی نظیر مشارکت در انتخابات و رأی‌گیری‌ها، مشارکت در مراسم مذهبی و عزاداری، مشارکت در نماز جمعه، مشارکت در مراسم عروسی، راهپیمایی‌ها، بسیج محله‌ای، بازدید از نمایشگاه‌های مختلف، امور خیریه و احسان، سنجیده شده‌اند.

1 Face Validity

2 Reliability

3 Coranbachs Alpha

اعتماد اجتماعی: اعتماد عبارت است از تمایل فرد به قبول ریسک در یک موقعیت اجتماعی، که این تمایل مبتنی بر حس اطمینان به این نکته است که دیگران به گونه‌ای که انتظار می‌رود عمل نموده و شیوه‌ای حمایت‌کننده را در پیش خواهند گرفت. همچنین، اعتماد اجتماعی را می‌توان داشتن دید مثبت و حسن ظن درباره افراد و نهادهای جامعه دانست، به نحوی که این حسن ظن سبب تسهیل روابط اجتماعی شود (خلیلی اردکانی و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۲۸). این بعد از سرمایه اجتماعی با گویه‌هایی نظیر رازداری و محرم اسرار دانستن دوستان، به سختی اعتماد کردن به افراد، پول قرض دادن بدون قید و شرط، یکی بودن ظاهر و باطن افراد، اعتماد به همسایگان، سنجیده شده است.

حمایت اجتماعی: منظور از حمایت اجتماعی، قابلیت و کیفیت ارتباط با دیگران است که منابعی را در مواقع مورد نیاز فراهم می‌کنند. حمایت دیگران، تأمین‌کننده خدمات و اطلاعات عینی است که احساس مراقب شدن، مورد حمایت واقع شدن، احترام داشتن، ارزشمند بودن را برای فرد فراهم می‌سازد. فرد احساس می‌کند که در بخش قابل توجهی از مراودات اجتماعی قرار داشته و در یک تعهد دوجانبه شریک است. حمایت اجتماعی یک کمک دوجانبه است که موجب خلق تصور مثبت از خود، پذیرش خود، احساس عشق و ارزشمندی می‌گردد و در همه این موارد به فرد فرصت خودشکوفایی و رشد را می‌دهد (حمید، ۱۳۸۵: ۳۱). بعد حمایت اجتماعی در این تحقیق شامل حمایت پدر، مادر، همسر، فرزندان، فامیل و وابستگان، دوستان و همسایگان می‌باشد.

انسجام اجتماعی: واژه انسجام اجتماعی بر توافق جمعی اعضای یک جامعه اطلاق می‌شود که حاصل پذیرش و درونی کردن نظام ارزشی و هنجاری یک جامعه و تعلق جمعی و تراکمی تعامل افراد آن جامعه است (فره‌مند و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۰۹). این بعد از سرمایه اجتماعی با گویه‌هایی نظیر راحت کنار آمدن مردم جامعه با هم، صمیمی و یاور یکدیگر بودن مردم جامعه، تفاهم داشتن در بسیاری از مفاهیم، داشتن احساسات مشترک، عقاید مشترک، احترام گذاشتن به حقوق یکدیگر، سنجیده شده است.

تعریف متغیر مصرف مواد اعتیاد آور: داروها و اشیایی که در آدمی با مصرف آن به صورت بلعیدن، دود کردن و تزریق کردن، احساس حالت خلسه و نشئه‌ای ایجاد می‌شود و در عالمی توأم با احساس رضایت فرو می‌رود. ماده مخدر، ماده‌ای است شیمیایی یا طبیعی که نیروهای روانی را تحریک می‌کند و از طریق آثاری که در احساسات، اندیشه یا ذهن انسان می‌گذارد، در رفتار تأثیر می‌کند (بهروان و همکاران، ۱۳۹۴: ۴۳۰). در پژوهش حاضر متغیر مذکور، با چهار بعد مصرف سیگار، مصرف قلیان، مصرف مشروب و مصرف مواد مخدر، مورد سنجش قرار گرفته است.

مصرف سیگار: سیگار برگ بریده یا خرد کرده توتون است که معمولاً در کاغذ نازک پیچیده شده است و برای کشیدن دود آن به کار می‌رود (یادگار تیرانداز، ۱۳۹۵: ۳۰). برای سنجش این مؤلفه از گویه‌هایی نظیر مصرف سیگار به صورت تفننی، مصرف سیگار در مهمانی و جمع‌های دوستان، لذت بردن از مصرف سیگار، آرامش بخش بودن مصرف سیگار، اعتیادآور نبودن مصرف سیگار، استفاده شده است.

مصرف قلیان: عبارت از استعمال تنباکو است و مصرف‌کننده را با افزایش خطر ابتلاء به سرطان های دهان، معده، مری، ریه، کاهش عملکرد دستگاه تنفسی و کاهش باروری مواجه می‌سازد (انصاری، ۱۳۸۶: ۲۰). مؤلفه مذکور با سوالاتی مانند اعتیادآور نبودن مصرف قلیان، فراموشی مشکلات با مصرف قلیان، مصرف قلیان به صورت تفننی، مصرف قلیان در جمع‌های دوستانه مورد سنجش قرار گرفته است.

مصرف الکل: منظور از مصرف الکل، حالتی است که فرد در نوشیدن مشروبات الکلی تا آنجا زیاده روی کند که با سلامت جسمی و روانی و صلاح اجتماعی مغایر است (فلیدز، ۱۳۹۲: ۱۲۷). این مؤلفه با سوالاتی نظیر مضر نبودن مصرف مشروبات، مصرف مشروبات در مهمانی‌ها و جشن‌ها، سرحال و با نشاط شدن با مصرف مشروب، مصرف مشروبات در جمع‌های دوستانه سنجیده شده است.

مصرف موادمخدر: مصرف مواد یک الگوی ناهنجار مصرف مواد است که منجر به اختلالات عمده بالینی یا پریشانی، عملکرد ضعیف در زندگی، اقدام به کارهای خطرآفرین، قانون شکنی یا مشکلات اجتماعی می‌شود (ساسمن و ایمس، ۱۳۹۳: ۲۴). برای سنجش این مؤلفه از گویه‌هایی نظیر رسیدن به آرامش با مصرف مواد، لذت بردن از مصرف مواد، پناه بردن به مصرف مواد برای حل مشکلات زندگی، مصرف مواد در جمع‌های دوستانه، مصرف مواد به صورت تفننی استفاده شده است.

۶. یافته‌های توصیفی تحقیق

براساس نتایج جدول شماره ۲، میانگین نمرات حمایت اجتماعی با انحراف معیار ۵/۱۲، ۱۱/۴۳ به دست آمده است. حد پایین نمرات نیز ۵، حد بالای آن ۱۵ و دامنه تغییرات ۱۰ است. میانگین نمرات اعتماد اجتماعی با انحراف معیار ۵/۴۲، ۱۸/۲۹ برآورد شده است، حد پایین نمرات ۱۰، حد بالای آن ۳۰ و دامنه تغییرات ۲۰ است. میانگین متغیر مشارکت اجتماعی ۱۷/۴۹ با انحراف معیار ۵/۱۶ است، در این میان، حد پایین نمرات این متغیر ۱۰، حد بالای آن ۲۸ و دامنه تغییرات نیز ۱۸ بوده است. میانگین متغیر انسجام اجتماعی با انحراف معیار ۳/۲۱، ۹/۳۲ برآورد شده است و حد پایین نمرات این متغیر ۴، حد بالا ۱۴ و دامنه تغییرات آن ۱۰ محاسبه شده است. میانگین به دست آمده برای سرمایه اجتماعی کل با انحراف معیار ۸/۳۲ برابر با ۷۲/۵۴ بوده است، در این میان، حد پایین نمرات این متغیر، ۴۰ و حد بالای آن ۹۸ و دامنه تغییر نمرات ۵۸ بوده است.

جدول شماره (۲): آماره‌های توصیفی متغیر سرمایه اجتماعی

متغیر	میانگین	انحراف معیار	حداکثر	حداقل	دامنه تغییرات
حمایت اجتماعی	۱۱/۴۳	۵/۱۲	۱۵	۵	۱۰
اعتماد اجتماعی	۱۸/۲۹	۵/۴۲	۳۰	۱۰	۲۰
مشارکت اجتماعی	۱۷/۴۹	۵/۱۶	۲۸	۱۰	۱۸
انسجام اجتماعی	۹/۳۲	۳/۲۱	۱۴	۴	۱۰
سرمایه اجتماعی	۷۲/۵۴	۸/۳۲	۹۸	۴۰	۵۸

مطابق یافته‌های جدول شماره ۳، میانگین متغیر مصرف سیگار با انحراف معیار ۵/۱۲ برابر با ۱۴/۶۵ است. همچنین، حد پایین نمرات ۶، حد بالای آن ۲۸ و دامنه تغییرات ۲۲ گزارش شده است. میانگین متغیر مصرف قلیان با انحراف معیار ۴/۲۹، برابر با ۱۵/۴۳ به دست آمده است، کرانه پایین نمرات ۶، حد بالای آن ۲۲ و دامنه تغییرات ۱۶ است. میانگین مؤلفه مصرف مشروب با انحراف معیار ۷/۶۱، برابر با ۱۳/۲۲ گزارش شده است. حد پایین نمرات متغیر مذکور، ۱۲، حد بالای آن ۳۸ و دامنه تغییرات ۲۶ است. میانگین نمرات مصرف مواد مخدر با انحراف معیار ۴/۶۰، برابر با ۱۰/۴۹، برآورد شده است، حد پایین نمرات این متغیر ۱۰، حد بالای آن ۳۲ و دامنه تغییرات ۲۲ است. میانگین نمرات سازه مصرف مواد اعتیادآور با انحراف معیار ۳۸/۲۴ برابر با ۵۴/۲۹ است. در این میان حد پایین نمرات ۳۸، حد بالای آن ۸۶ و دامنه تغییرات ۴۸ برآورد شده است.

جدول شماره (۳): آماره‌های توصیفی متغیر مصرف مواد اعتیادآور

متغیر	میانگین	انحراف معیار	حداکثر	حداقل	دامنه تغییرات
مصرف سیگار	۱۴/۶۵	۵/۱۲	۲۸	۶	۲۲
مصرف قلیان	۱۵/۴۳	۴/۲۹	۲۲	۶	۱۸
مصرف مشروب	۱۳/۲۲	۷/۶۱	۳۸	۱۲	۲۶
مصرف مواد مخدر	۱۰/۴۹	۴/۶۰	۳۲	۱۰	۲۲
مصرف مواد اعتیادآور	۵۴/۲۹	۳۸/۲۴	۸۶	۳۸	۴۸

۶-۱. یافته‌های استنباطی

برای سنجش همبستگی بین متغیرهای سرمایه اجتماعی و مصرف مواد اعتیادآور از ضریب همبستگی r پیرسون استفاده شده است. مطابق نتایج جدول شماره (۴)، همبستگی متغیر حمایت اجتماعی با تمامی مؤلفه‌های مصرف مواد اعتیادآور با اطمینان ۹۹ درصد و در سطح معناداری کوچکتر از ۰/۰۱ به تأیید رسید؛ نوع تمامی رابطه‌ها نیز منفی و معکوس است. همبستگی بین مشارکت اجتماعی با مؤلفه‌های مصرف سیگار، مصرف مشروب، مصرف مواد مخدر و سازه مصرف مواد اعتیادآور با اطمینان ۹۹ درصد و در سطح معناداری کوچکتر از ۰/۰۱ مورد تأیید واقع شد، همچنین رابطه خطی مشارکت اجتماعی و مصرف قلیان با اطمینان ۹۵ درصد و در سطح معناداری کوچکتر از ۰/۰۵ به تأیید رسید، نوع روابط مذکور نیز، منفی و معکوس بوده است. همبستگی بین انسجام اجتماعی با مصرف سیگار و مصرف مواد اعتیادآور با اطمینان ۹۵ درصد و با خطای کمتر از ۰/۰۵ به تأیید رسید، همچنین، همبستگی این متغیر با سایر مؤلفه‌های مصرف مواد اعتیادآور به لحاظ آماری معنادار نبوده است. رابطه خطی بین متغیر اعتماد اجتماعی با متغیر مصرف مواد اعتیادآور و تمامی مؤلفه‌های آن، با اطمینان ۹۹ درصد و در سطح معناداری کوچکتر از ۰/۰۱ به تأیید رسید، نوع روابط حاصل نیز منفی و معکوس است. همبستگی بین سازه سرمایه اجتماعی با سازه مصرف مواد اعتیادآور و تمامی مؤلفه‌های آن در سطح معناداری کوچکتر از ۰/۰۱ و با اطمینان ۹۹ درصد معنادار است، همچنین، نوع روابط مذکور، منفی و معکوس است. به این معنا که با افزایش سرمایه اجتماعی مصرف مواد اعتیادآور در بین نمونه مورد مطالعه رویه کاهش می‌گذارد و برعکس، با کاهش سرمایه اجتماعی، مصرف مواد اعتیادآور روندی صعودی خواهد داشت.

جدول شماره (۴): آزمون همبستگی بین متغیر سرمایه اجتماعی و مصرف مواد اعتیادآور

سرمایه اجتماعی										مصرف مواد اعتیادآور
حمایت اجتماعی		مشارکت اجتماعی		انسجام اجتماعی		اعتماد اجتماعی		سرمایه اجتماعی		
sig	ضریب	sig	ضریب	sig	ضریب	sig	ضریب	sig	ضریب	
۰/۰۰۰	** -۲۳۵	۰/۰۰۰	** -۳۲۹	۰/۰۰۶	* -۱۰۰	۰/۰۰۰	** -۲۸۲	۰/۰۰۰	** -۲۸۴	مصرف سیگار
۰/۰۰۰	** -۲۴۹	۰/۰۰۰	** -۳۴۵	۰/۰۶۴	*** -۰/۷۲	۰/۰۰۶	* -۱۰۲	۰/۰۰۰	** -۲۶۹	مصرف قلیان
۰/۰۰۰	** -۲۸۴	۰/۰۰۰	** -۳۱۲	۰/۰۷۹	*** -۰/۶۱	۰/۰۰۰	** -۲۸۵	۰/۰۰۰	** -۲۶۵	مصرف مشروب
۰/۰۰۰	** -۲۷۹	۰/۰	** -۳۵۶	۰/۰۹۵	*** -۰/۴۹	۰/۰۰۰	** -۲۲۱	۰/۰۰۰	** -۳۱۲	مصرف مواد مخدر
۰/۰۰۰	** -۲۵۱	۰/۰۰۰	** -۳۴۱	۰/۰۰۷	* -۱۰۳	۰/۰۰۰	** -۲۳۴	۰/۰۰۰	** -۲۹۲	مصرف مواد اعتیادآور

***: معناداری در سطح ۰/۰۱ / *: معناداری در سطح ۰/۰۵ / **: عدم معناداری

در تحقیق حاضر برای سنجش تأثیر متغیرهای مستقل بر متغیر مصرف مواد اعتیادآور از تحلیل رگرسیونی چند متغیره استفاده شده است، براساس یافته‌های جدول شماره ۵، خطی بودن رابطه بین متغیرهای مستقل و وابسته بر اساس معناداری تحلیل واریانس، این موضوع محقق شده است به این معنا که متغیرهای مستقل توان تبیین تغییرات متغیر مصرف مواد اعتیادآور را دارند. همچنین استقلال خطاها بر اساس آماره دوربین واتسون بدست آمده، محقق شده است؛ منظور این که که باقی مانده ها، مستقل از هم می‌باشند. عدم هم خطی متغیرهای مستقل نیز، با توجه به مقادیر شاخص‌های تولرانس^۱ (نزدیک به عدد یک) و شاخص تورم واریانس^۲ (کوچک‌تر از عدد دو)، تأیید شده است. متغیرهای مستقل در مدل رگرسیونی، شامل اعتماد اجتماعی، حمایت اجتماعی، مشارکت اجتماعی و انسجام اجتماعی، به ترتیب بیشترین تأثیر را بر متغیر مصرف مواد اعتیادآور داشته‌اند. تأثیر تمامی متغیرها از نظر آماری معنادار بوده است و نوع تأثیرات نیز منفی و معکوس گزارش شده است. همچنین، متغیرهای مذکور در مدل رگرسیونی، براساس ضریب تبیین اصلاح شده، ۳۹/۵ درصد از تغییرات متغیر وابسته را تبیین و پیش‌بینی نموده‌اند.

جدول شماره (۵): آماره‌های تحلیل رگرسیونی چند متغیره مصرف مواد اعتیادآور

متغیر	ضریب (Beta)	آماره t	P-Value	بررسی هم خطی	
				تولرانس	شاخص تورم واریانس
اعتماد اجتماعی	-۰/۳۳۹	-۸/۴۹	۰/۰۰۰	۰/۹۱۲	۱/۱۵
حمایت اجتماعی	-۰/۲۵۶	-۷/۱۲	۰/۰۰۰	۰/۹۲۴	۱/۱۲
مشارکت اجتماعی	-۰/۲۳۷	-۶/۲۵	۰/۰۰۰	۰/۹۰۸	۱/۳۱
انسجام اجتماعی	-۰/۱۸۹	-۵/۰۸	۰/۰۰۰	۰/۹۲۱	۱/۲۸
کل مدل رگرسیونی	آماره F	P-Value	آماره دوربین-واتسون	ضریب تعیین و ضریب تعیین تعدیل شده	
	۲۴/۱۶	۰/۰۰۰	۱/۸۵	۰/۶۱۵R=	
				۰/۴۰۲R Square=	
				۰/۳۹۵Adjusted R Square=	

۷. بحث و نتیجه‌گیری

امروزه مسئله مصرف مواد اعتیادآور در بین اقشار مختلف به ویژه قشر جوان یکی مسائل اجتماعی مهمی است که گریبان گیر بسیاری از جوامع بوده و پیامدهای عدیده‌ای بسیاری در سطح خرد و به مراتب در سطح کلان جامعه به همراه می‌آورد. از طرفی یکی از متغیرهای تأثیرگذار بر حوزه اعتیاد که توسط محققان و اندیشمندان اجتماعی مورد بحث و کاوش قرار گرفته است سرمایه اجتماعی است. از این‌رو پژوهش حاضر نیز، با هدف مطالعه جامعه‌شناختی رابطه بین سرمایه اجتماعی و مصرف مواد اعتیادآور در بین جوانان شهر قزوین انجام شده است.

در رابطه با مفهوم سرمایه اجتماعی می‌توان اذعان نمود هر یک از متفکران اجتماعی از زاویه‌ای خاص ولی به نوعی مرتبط با آسیب‌های اجتماعی به این نوع سرمایه پرداخته‌اند. در این راستا؛ بورديو سرمایه اجتماعی را مجموعه‌ای از روابط اجتماعی می‌داند که فرد یا گروهی در اختیار دارد و نوعی دارایی اجتماعی است که در صورت نیاز، حمایت‌های سودمندی را برای کنشگران فراهم می‌-

1 Tolerance

2 Variance Inflation Factor

آورد. مطابق نظریه بورديو سرمایه اجتماعی با عضویت فرد در گروه شکل می‌گیرد، که در این گروه همان‌طور که وی عنوان کرده است اندازه شبکه ارتباطی نشان‌دهنده میزان سرمایه اجتماعی است، می‌توان چنین نتیجه گرفت که عضویت فرد در گروه و ایجاد ارتباطات زیاد با اعضای گروه می‌تواند باعث افزایش سرمایه اجتماعی در فرد شود و اگر روابط و پیوندهای شکل گرفته در این گروه‌ها به زعم بورديو، مثبت و مبتنی بر اعتماد باشد، می‌تواند نقش مؤثری در جلوگیری از اعتیاد جوانان داشته باشد چرا که با عضویت در گروه، هویت او شکل گرفته و جوان با عضویت در گروه بسیاری از تصمیمات مهم خود را با اعضای گروه مطرح کرده و نظریات اعضا برای او مهم می‌شود و راه و روش و زندگی خود را بر پایه اعتماد به گروه شکل می‌دهد. همچنین، به عقیده کلمن، سرمایه اجتماعی نوع خاصی از سرمایه است که امکان دستیابی به اهداف معینی را که در نبود آن دست نیافتنی می‌باشند، فراهم می‌سازد و به این ترتیب، هزینه‌های دستیابی به اهداف معینی کاهش می‌یابد، اهدافی که در نبود سرمایه اجتماعی، دستیابی به آنها تنها با صرف هزینه‌های زیاد امکان‌پذیر می‌شود. وی بنیان سرمایه اجتماعی را نهاد خانواده و خویشاوندی می‌داند که با تقویت شبکه‌های روابط خویشاوندی سرمایه مذکور مستحکم و مثمرتر خواهد بود با توجه به این مهم، می‌توان بیان نمود، هرچه پیوندهای خویشاوندی محکم‌تر باشد و افراد روابط نزدیک و مستحکمی با خویشان خود داشته باشند، از سرمایه‌های اجتماعی بیشتری و حمایت بیشتر از سوی خویشان برخوردار خواهند بود و کمتر به سمت انحرافات کشیده می‌شوند؛ چرا که پیوند محکم‌تر و صمیمی‌تر یعنی سرمایه اجتماعی بالاتر. همچنین با توجه به اینکه تأکید کلمن بر منافع فردی سرمایه اجتماعی است که آن را متأثر از به کارگیری نظریه انتخاب عقلانی می‌داند، می‌توان گفت، افرادی که از روی عقلانیت دست به انتخاب می‌زنند و به اعتیاد روی می‌آورند، به سود حاصل از آن فکر می‌کنند تا نتیجه اخلاقی آن. در نتیجه با توجه به نظریه انتخاب عقلانی می‌توان گفت که در صورت وجود سرمایه‌های اجتماعی همچون اعتماد و حمایت و پیوندهای اجتماعی کافی بین اعضا جامعه افراد غالباً به سمت انحرافات چون مواد اعتیادآور کشیده نمی‌شوند و وقتی که اعتماد بین اعضا بالا باشد، افراد سعی می‌کنند برای حفظ اعتماد و تعهد نسبت به طرف مقابل، بسیاری از هنجارها را در جامعه رعایت نمایند.

فوکویاما نیز، سرمایه اجتماعی را به عنوان هنجار غیررسمی در نظر می‌گیرد که همکاری بین دو یا افراد بیش تر را فراهم می‌آورد وی مانند کلمن بر نقش موثر خانواده در روند افزایش و کاهش سرمایه اجتماعی تأکید می‌نماید و بر آن است که خانواده منبعی مهمی برای سرمایه اجتماعی می‌باشد. همچنین، با توجه به نظریه فوکویاما، سرمایه اجتماعی بر اساس یک ارتباط اخلاقی، مبتنی بر اعتماد تعریف شده است، که می‌توان گفت بر اساس اعتماد است که مجموعه‌ای از هنجارها و سجایایی مانند صداقت و ادای تعهد شکل می‌گیرد و از سوی دیگر به وجود خانواده به عنوان بخش مهم سرمایه اجتماعی تأکید دارد، که وجود انواع انحرافات را در نتیجه زوال خانواده می‌داند؛ در نتیجه داشتن یک خانواده که در آن اعتماد نسبت به اعضا زیاد باشد، می‌تواند از روی آوردن جوانان به مواد اعتیادآور پیشگیری کند. پاتنام سرمایه اجتماعی را دارایی بسیار مهمی به شمار می‌آورد که افراد در مواقع بحرانی و ضروری می‌توانند به کار بگیرند وی سرمایه اجتماعی را به عنوان راه حل بسیاری از مسائل فردی و اجتماعی در نظر می‌گیرد. از طرفی، با توجه به نظریه پاتنام، می‌توان گفت که اعتماد و مشارکت پایین در روی آوردن جوانان به اعتیاد مؤثر است و مشارکت بالا باعث کسب منافع جمعی بیشتر می‌شود و همان‌طور که وی اشاره می‌کند، اعتماد باعث شکل‌گیری روحیه همکاری و حمایت بین افراد می‌شود که در نتیجه فقدان چنین سرمایه‌هایی بروز رفتارهای انحرافی چه بسا گریزن‌پذیر خواهد بود. از طرفی بخشی نتایج تحقیقات آیتی و همکاران (۱۴۰۱)، بشروپور و محمدنژاد (۱۴۰۱)، قره‌داغی و همکاران (۱۴۰۱)، عظیمی (۱۳۹۶)، سیدعلیپور و نامور صدیق (۱۳۹۶)، احمدی و همکاران (۱۳۹۵)، عشایری و همکاران (۱۳۹۵)، شایگان و اصغرزاده (۱۳۹۴)، مگراث و همکاران (۲۰۲۳)، آدنوم و همکاران (۲۰۲۲)، چان و همکاران (۲۰۲۰)، مور و رکر (۲۰۱۶)، اولنو و ساحین (۲۰۱۵)، ترفرز (۲۰۱۶)، آسلوند و نیلسون (۲۰۱۳)، سون و

همکاران (۲۰۱۲)، دیلر و دیلر (۲۰۱۰)، هافمن و دوفور (۲۰۰۸)، آکچوماک و ویل (۲۰۰۸) و سلمی و کیویوری (۲۰۰۶) نیز به نقش سرمایه اجتماعی و مؤلفه‌های آن در پیشگیری از مصرف مواد اعتیاد آور اشاره کرده است. لذا می‌توان اذعان نمود معناداری همبستگی بین متغیر سرمایه اجتماعی و مؤلفه‌های آن شامل اعتماد اجتماعی، حمایت اجتماعی، مشارکت اجتماعی و انسجام اجتماعی با متغیر مصرف مواد اعتیادآور و همچنین، تأثیر معنادار متغیرهای مذکور بر اساس مدل رگرسیونی بر متغیر وابسته، همسو و مطابق با محتوای نظریات فوق و نتایج پیشینه‌های تجربی مطرح شده است. در نهایت؛ با توجه به نتایج به دست آمده پیشنهاد می‌گردد که یافته‌های تحقیق حاضر، در مراکز آموزشی، مدارس، دبیرستان ها، دانشگاه‌ها، مراکز مشاوره و بهزیستی و مراکز درمانی ترک اعتیاد شهر قزوین مورد استفاده قرار گیرد، تا با توجه به آن، برنامه‌ریزی‌های لازم برای افزایش میزان سرمایه اجتماعی در جهت پیشگیری از گرایش به مصرف مواد اعتیادآور صورت پذیرد. خانواده‌ها نیز با حمایت‌ها و تعامل و مشارکت بین اعضاء، این سرمایه را در بین خود تقویت نمایند. همچنین، ارگان‌های ذی‌ربط نیز از مشارکت و همکاری جوانان در زمینه‌های مختلف غفلت نورزند، چرا که افزایش سرمایه اجتماعی پیشگیری و کاهش میزان جرائم و انحرافات را در پی خواهد داشت.

۸. منابع

- آزاد ارمکی، تقی و صرامی، فاطمه (۱۳۹۷). مطالعه کارکردهای جامعه‌شناختی سازمان‌های غیردولتی فعال در حوزه درمان اعتیاد. *فصلنامه اعتیادپژوهی*، سال دوازدهم، شماره ۴۷، ۵۰-۳۰.
- آیتی، سعید؛ امیر احمدی، رحمت اله و اسماعیلی، علیرضا (۱۴۰۱). مطالعه‌ی تجربی زیسته‌ی جوانان با اختلال مصرف مواد در شهر بجنورد جهت دستیابی به یک مدل تبیینی. *فصلنامه اعتیادپژوهی*، سال شانزدهم، شماره ۶۵، صص: ۳۳۳-۳۵۴.
- اسدی فرد، محمد؛ قیطاسی، حسن رضا و محسنی، رضا علی (۱۳۹۶). بررسی رابطه اعتماد اجتماعی با میزان کج‌روی فرهنگی. *فصلنامه انتظام اجتماعی*، سال نهم، شماره دوم، صص: ۲۴۸-۲۲۳.
- انصاری، رضوان؛ خسروی، علیرضا و مختاری، محمدرضا (۱۳۸۶). شیوع و علل گرایش به سیگار در دانشجویان پزشکی. *مجله دانشگاه علوم پزشکی سمنان*، دوره ۹، شماره ۱، (پیاپی ۲۵)، صص: ۲۶-۱.
- بشرپور، سجاد و محمدنژاد دوین، عارفه (۱۴۰۱). رابطه الگوهای ارتباطی خانواده و ویژگی‌های سایکوپاتیک با آمادگی به اعتیاد: با آزمون نقش واسطه‌ای بی‌اشتیاقی اخلاقی. *فصلنامه اعتیادپژوهی*، سال شانزدهم، شماره ۶۵، صص: ۹۷-۱۲۰.
- بهروان، حسین؛ حمیدی، تکتم و شهریار، ابوالقاسم (۱۳۹۴). تأثیر پایداری دانشجویان دانشگاه فردوسی مشهد به هنجارهای دینی بر پیشگیری از گرایش به مصرف مواد مخدر. *فرهنگ در دانشگاه اسلامی*، ۱۶، سال پنجم، شماره سوم، صص: ۴۲۸-۴۵۴.
- ترقی‌جاه، صدیقه (۱۳۹۴). بررسی نقش خانواده در تجربه مصرف مشروبات الکلی دانشجویان دانشگاه‌های دولتی. *فصلنامه مشاوره و روان‌درمانی خانواده*، سال پنجم، شماره ۳، صص: ۱۳۵-۱۲۱.
- توسلی، غلام عباس و موسوی، مرضیه (۱۳۸۴). مفهوم سرمایه در نظریات کلاسیک و جدید با تأکید بر نظریه‌های سرمایه اجتماعی. *نامه علوم اجتماعی*، شماره ۲۶، صص: ۳۲-۱.
- حمید، نجمه (۱۳۸۵). رابطه حمایت اجتماعی با فعالیت سیستم ایمنی در مدیران دبیرستان‌های استان خوزستان. *مجله علمی دانشگاه علوم پزشکی گرگان*، دوره هشتم، شماره ۳ (پی در پی ۱۹)، صص: ۳۶-۲۹.
- خلیلی اردکانی، محمدعلی؛ آروین، بهاره و توسلی فرشته، فرزاد (۱۳۹۶). اعتماد اجتماعی و عوامل مرتبط با آن (مطالعه پیمایشی جوانان شهر مشهد). *فصلنامه علوم اجتماعی*، سال ۲۶، شماره ۷۶، صص: ۱۴۳-۱۱۲.

- رازقی، نادر و رضوانی، مهدیه (۱۳۹۲). تبیین جامعه‌شناختی تأثیر سرمایه اجتماعی بر جرم. *فصلنامه پژوهش‌های اطلاعاتی و جنایی*، سال هشتم، شماره سوم، صص: ۳۶-۹.
- ساسمن، استیو، ایمس، سوزان ال (۱۳۹۳). سوء مصرف مواد: مفاهیم، پیشگیری و توقف. ترجمه کوروش رشادت، تهران: انتشارات دفتر تحقیقات و آموزش ستاد مبارزه با مواد مخدر.
- سعادت، موسی (۱۳۹۹). تبیین اجتماعی رانندگی مخاطره آمیز بر اساس سازه سرمایه اجتماعی. *پژوهش‌های روانشناسی اجتماعی*، دوره دهم، شماره ۳۸، صص: ۱۲۱-۴۰.
- سعادت، موسی؛ عباس‌زاده، محمد؛ نیازی، محسن و منتظری خوش، حسن (۱۳۹۴). بررسی جامعه‌شناختی رابطه بین سرمایه اجتماعی و افسردگی (مورد مطالعه: زنان متأهل شهر تبریز). *مطالعات اجتماعی روانشناختی زنان*، سال ۱۳، شماره ۱، صص: ۸۹-۱۱۰.
- سعید فیروز آبادی، ملیحه؛ طهماسبی، رحیم و نوروزی، آریتا (۱۳۹۵). کاربرد تئوری رفتار برنامه‌ریزی شده در پیشگویی وابستگی به نیکوتین در زنان مصرف‌کننده قلیان شهر بوشهر. *دو ماهنامه علمی پژوهشی دانشکده بهداشت*، سال پانزدهم، شماره دوم، صص: ۷۲-۵۹.
- سلامات، رقیه (۱۳۹۴). بررسی تأثیر شبکه‌های اجتماعی بر سرمایه اجتماعی دانشجویان دانشگاه شهید چمران اهواز. *پایان‌نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی*، دانشگاه شهید چمران اهواز، دانشکده اقتصاد و علوم اجتماعی، گروه جامعه‌شناسی.
- شایگان، فریبا و اصغر زاده، سمیه (۱۳۹۴). مشارکت مردم در پیشگیری اجتماعی از جرائم مواد اعتیاد آور. *فصلنامه سلامت اجتماعی و اعتیاد*، سال دوم، شماره ۵، صص: ۸۶-۶۹.
- عشایری، طاهّا؛ عباسی، الهام؛ مهدی‌زاده اردکانی، محمد و حاجی حسینلو، سجاد (۱۳۹۵). تحلیل جامعه‌شناختی رابطه بین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی با پیشگیری از جرم (مورد مطالعه: استان اردبیل). *پژوهش‌های مدیریت انتظامی*، سال یازدهم، شماره چهارم، صص: ۵۵۱-۵۳۱.
- عطادخت، اکبر و پور زور، پرویز (۱۳۹۵). نقش میزان پایبندی دانشجویان در پیش‌بینی میزان گرایش آنها به اعتیاد. *فصلنامه اعتیادپژوهی*، سال دهم، شماره ۳۷، صص: ۲۶-۱۱.
- غلامی کوتنابی، کوروش و قربان نژاد شهرودی، یدالله (۱۳۹۳). بررسی تأثیر اجتماعی خانواده بر اعتیاد جوانان (شهر قائم شهر). *دو فصلنامه پژوهش‌های جامعه‌شناسی معاصر*، سال دوم، شماره چهارم، صص: ۱۳۹-۱۱۵.
- فتحی، سروش و علیخانی، احسان (۱۴۰۰). تبیین جامعه‌شناختی سرمایه اجتماعی و مصرف کالاهای فرهنگی. *فصلنامه صیانت فرهنگی و سرمایه اجتماعی*، سال اول، شماره ۱، صص: ۱۹۲-۱۵۹.
- فرهمنده، مهناز؛ سعیدی مدنی، سید محسن و سهندی خلیفه کندی، مهناز (۱۳۹۴). مطالعه تطبیقی انسجام اجتماعی بین دو قومیت آذری و کرد (مورد مطالعه: شهرهای سنج و تبریز). *بررسی مسائل اجتماعی ایران*، دوره ۶، شماره ۱، صص: ۱۲۲-۹۵.
- فیلدز، ریچارد (۱۳۹۲). چشم انداز مواد مخدر: علل، ارزشیابی خانواده، پیشگیری، مداخله و درمان. ترجمه. غلامرضا حمیدی کیا و عابد غلامرضایی، تهران: انتشارات دفتر تحقیقات و آموزش ستاد مبارزه با مواد مخدر.
- قره‌داغی، شکرالله؛ یحیی‌زاده پیر سرایی، حسین؛ ذکایی، محمد سعید و آقابخشی، حبیب (۱۴۰۱). فهم و شناخت مسائل و نیازهای نوجوانان وابسته به مواد محرک. *فصلنامه اعتیادپژوهی*، سال شانزدهم، شماره ۶۶، صص: ۲۲۲-۱۹۳.
- کوهی، کمال؛ بوداقتی، علی؛ عباس‌زاده، محمد و علیزاده اقدم، محمد باقر (۱۳۹۱). تأثیر سرمایه اجتماعی بر اعتیاد به اینترنت در میان دانش‌آموزان مقطع متوسطه استان آذربایجان شرقی. *فصلنامه خانواده و پژوهش*، سال نهم، شماره ۲، صص: ۱۵۶-۱۲۸.
- گرگی گرسامی، علی؛ سیاه چشم، مهری؛ موسوی بیجاری، سید جعفر و سیف، قدرت الله (۱۳۹۶). بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی و مشارکت شهروندان در پیشگیری از اعتیاد. *فصلنامه علمی ترویجی مطالعات پیشگیری از جرم*، سال دوازدهم، شماره ۴۶، صص: ۸۱-۱۰۳.
- مقدم، محمدحسین (۱۴۰۱). کندوکاوی در بسترهای خانوادگی و پیامدهای پدیده اعتیاد در بین مردان در شهر اهواز. *فصلنامه اعتیادپژوهی*، سال شانزدهم، شماره شصت‌وششم، صص: ۱۷۰-۱۴۵.

یادگار تیرانداز، شیما؛ صاحبی حق، محمد حسن؛ نامدار ارشتناب، حسین؛ جعفری زاده، حسین و اصغری، محمد (۱۳۹۵). وابستگی به مصرف سیگار و ارتباط آن با هوش هیجانی و سلامت عمومی در کارکنان مرد سیگاری دانشگاه علوم پزشکی ارومیه ۱۳۹۷، مجله پرستاری و مامایی، دوره ۱۷، شماره ۸، صص: ۶۴۶-۶۵۵.

- Adnum, L., Elliott, L., Raeside, R., Wadd, S., Jones, I. M., Donnelly, M. (2022). Social capital and alcohol risks among older adults (50 years and over): analysis from the Drink Wise Age Well Survey. *Ageing & Society*, 1-20.
- Ahlborg, M. G., Nyholm, M., Nygren, J. M., Svedberg, P. (2022). Current Conceptualization and Reported Instruments. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(15596), 1-25.
- Akçomak, S., Weel, B. T. (2008). The Impact of Social Capital on Crime: Evidence from the Netherlands. *IZA Discussion Series*, 3603, 1-87.
- Aslund, C., Nilsson, K. W. (2013). Social Capital in Relation to Alcohol Consumption, Smoking, and Illicit Drug Use among Adolescents: A Cross-sectional Study in Sweden. *International journal for Equity in Health*, 12(33), 1-11.
- Chan, G. H., Lo, T. W., Lee, G. K. W., Tam, C. H. L. (2020). Social Capital and Social Networks of Hidden Drug Abuse in Hong Kong. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(6231), 1-15.
- Hoffmann, J. P., Dufur, M. J. (2008). Family and School Capital Effects on Delinquency: Substitutes or Complements? *Sociological Perspectives*, 51(1), 29-62.
- McGrath, J., Crossle, S., Lhussie, M., Forster, N. (2023). Social Capital and Homelessness and Multiple Exclusion in Northern England. *International Journal for Equity in Health*, 22(41), 1-12.
- Moore, M. D., Recker, N. L. (2016). Social Capital Type of Crime and Social Control, *Journal of Crime & Delinquency*, 62(6), 728-747.
- Scales, P. C., Boat, A., & Pekel, K. (2020). *Defining and Measuring Social Capital for Young People: A Practical Review of the Literature on Resource-Full Relationships*. Minneapolis: Search Institute. Report for the Bill Melinda Gates Foundation.
- Somani, S., Meghani, S. (2016). Substance Abuse among Youth: A Harsh Reality. *Emergency Medicine: Open Access Journal*, 6(4), 1-4.
- Treffer, S. (2016). The Role of Social Capital in Drug Use and Dependence in Four Canadian Provinces. A Thesis Submitted to the Faculty of Graduate Studies through the Department of Sociology, Anthropology, and Criminology in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Master of Arts at the University of Windsor.
- Unlu, A., Sahin, I. (2015). The Impact of Social Capital on Youth Substance Use. *International Journal of Public Policy*, 11(1-3), 110-127.